

Регіональна економіка

УДК 332.146.2

Денисенко Вікторія Олександрівна

*кандидат економічних наук, старший викладач кафедри
економіки та міжнародних економічних відносин*

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Денисенко Виктория Александровна

*кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры
экономики и международных экономических отношений*

Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого

Denysenko Viktoriya

Candidate of Economic Sciences (PhD),

Senior Lecturer of Department of Economics

and International Economic Relations

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

ORCID: 0000-0002-1029-1871

**ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В
РЕГІОНАХ УКРАЇНИ**

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ СРЕДНЕГО
КЛАССА В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ**

**MAIN DIRECTIONS OF THE FORMATION OF THE MIDDLE CLASS
IN THE REGIONS OF UKRAINE**

Анотація. В статті розглядається необхідність збільшення чисельності середнього класу, як індикатора соціально-економічного розвитку регіонів країни. Звертається увага на основні напрями формування середнього класу в регіонах України, а саме на механізм підтримки й розвитку малого та середнього бізнесу, як основи

формування середнього класу через забезпечення безумовного дотримання органами влади всіх рівнів вимог національного законодавства з особливим акцентом на антикорупційне та регуляторне; вирівнювання умов конкуренції на регіональному та місцевому рівнях; фінансове сприяння суб'єктам підприємницької діяльності, зниження рівня податкового навантаження; створення системи рівного доступу підприємств до господарських ресурсів, державних закупівель, державного і комунального майна; удосконалення інституціонального базису підприємництва (включаючи значне спрощення дозвільної системи та ліцензування, зниження рівня монополізації економіки, усунення злочинних зазіхань і дискримінаційних дій по відношенню до суб'єктів підприємництва). Висвітлено рекомендації щодо вдосконалення державного механізму сприяння становленню середнього класу на регіональному рівні, на основі концепції становлення середнього класу, серед яких: створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, зниження податкового тиску на бізнес, детінізація економіки й доходів, реформування політики доходів із забезпеченням випереджальних темпів зростання реальної заробітної плати; забезпечення пріоритетного розвитку освіти як основного напрямку інвестицій у людський капітал та введення відповідальності посадових осіб за сприяння формуванню середнього класу в регіонах України. Запропоновано розроблення Державної Концепції становлення середнього класу, котра базується на комплексній системі механізмів щодо зростання чисельності середнього класу в Україні та охоплює політику забезпечення зайнятості, політику в галузі реформування системи зайнятості серед малозабезпечених верств населення, політику самозабезпечення зайнятості, політику зростання доходів та політику підтримки МСБ.

Ключові слова: середній клас, малий та середній бізнес, дохід, освіта, регіон, підтримка.

Аннотація. В статті розглядається необхідність збільшення численності середнього класу, як індикатора соціально-економічного розвитку регіонів країни. Звертається увага на основні напрямки формування середнього класу в регіонах України, а саме на механізми підтримки та розвитку малого та середнього бізнесу як основи формування середнього класу через забезпечення безумовного дотримання органами влади всіх рівнів вимог національного законодавства з особливим акцентом на антикорупційне та регуляторне; вирівнювання умов конкуренції на регіональному та місцевому рівнях; фінансове сприяння суб'єктам підприємницької діяльності, зниження рівня податкового навантаження; створення системи рівного доступу підприємств до господарських ресурсів, державних закупівель, державному та комунальному майну; удосконалення інституціонального базису підприємництва (включаючи значне спрощення дозволяючої системи та ліцензування, зниження рівня монополізації економіки, усунення кримінальних посягань та дискримінаційних дій по відношенню до суб'єктів підприємництва). Представлені рекомендації щодо удосконалення державного механізму сприяння становленню середнього класу на регіональному рівні на основі концепції становлення середнього класу, серед яких: створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, зниження податкового тиску на бізнес, детенизація економіки та доходів, реформування політики доходів з забезпеченням опережуючих темпів зростання реальної зарплати; забезпечення пріоритетного розвитку освіти як основного

направления инвестиций в человеческий капитал и введение ответственности должностных лиц за содействие формированию среднего класса в регионах Украины. Предложено разработку Государственной Концепции становления среднего класса, которая базируется на комплексной системе механизмов по росту численности среднего класса в Украине и охватывает политику обеспечения занятости, политику в области реформирования системы занятости среди малообеспеченных слоев населения, политику самообеспечения занятости, политику роста доходов и политику поддержки МСБ.

Ключевые слова: *средний класс, малый и средний бизнес, доход, образование, регион, поддержка.*

Summary. *In this paper the need of increasing the number of the middle class as an indicator of the socio-economic development of the country's regions is considered. We draw our attention to the main directions of the formation of the middle class in the regions of Ukraine, namely, the mechanism for supporting and developing small and medium businesses as the basis for forming the middle class by ensuring unconditional compliance by all levels of government with the requirements of national legislation, with particular emphasis on anti-corruption and regulatory; leveling competition at the regional and local levels; financial assistance to business entities, reducing the tax burden; creation of a system of equal access of enterprises to economic resources, government procurement, state and municipal property; improving the institutional basis of entrepreneurship (including a significant simplification of the licensing system and licensing, reducing the level of monopolization of the economy, elimination of criminal encroachments and discriminatory actions against business entities). We give recommendations for improving the state mechanism to promote the formation of the middle class at the regional level based on the concept of the middle class, including: creating favorable*

conditions for the development of entrepreneurship, reducing tax pressure on business, detenisation of the economy and incomes, reforming income policies to ensure faster growth rates of real wages; ensuring the priority development of education as the main direction of investment in human capital and the introduction of the responsibility of officials for promoting the formation of the middle class in the regions of Ukraine. It is proposed to develop the State Concept for the Formation of the Middle Class, which is based on a comprehensive system of mechanisms for growing the middle class in Ukraine and covers employment policies, policies for reforming the employment system among low-income groups, employment self-sufficiency policies, income growth policies and SMB support policies.

Key words: middle class, small and medium business, income, education, region, support.

Постановка проблеми. Здійснення реформ в Україні, спрямованих на забезпечення стабільних умов життя та підтримку належного рівня добробуту населення, потребує посиленої уваги до проблем соціально-економічного розвитку продуктивних сил регіонів країни.

Ринкові перетворення в економіці України припускали кардинальні зміни в системі відносин власності, що мало створити умови для становлення і розвитку так званого середнього класу, який, на думку багатьох вчених, є важливим фактором забезпечення соціально-економічної та політичної стабільності в країнах з розвинутою ринковою економікою. І хоча трансформація відносин власності в Україні здійснюється вже більше двадцяти років, сформувавши середній клас і досі не вдалося. Тому проблема його вивчення є актуальною як на державному, так і на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування середнього класу присвятили свої праці чимало вітчизняних і зарубіжних

вчених, в тому числі Л. Антошкіна [1], Е. Лібанова [2], Т. Тресвятська [3], Д. Василюк [4], Д. Гілберт [5] та ін. В їх роботах увага приділяється як питанням вибору критеріїв віднесення до середнього класу, так і основним перешкодам, котрі стоять на шляху кількісного і якісного зростання середнього класу. Проте при певній розробленості проблеми сучасною економічною наукою, багато її аспектів залишаються дослідженими недостатньо. Зокрема потребує дослідження механізм сприяння становленню середнього класу на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є розроблення основних напрямів формування середнього класу в регіонах України.

Виклад основного матеріалу. Будь-який державний механізм передбачає розробку певної стратегії розвитку, яка б відповідала інтересам усього суспільства. Науковці [6-7] визначають головною причиною невдач реформування – недостатню наукову обґрунтованість впроваджуваного курсу реформ. У зв'язку з цим виникає необхідність в розробці Державної Концепції становлення середнього класу, котра передбачає використання Стратегії удосконалення підприємницького середовища та Стратегії розвитку МСБ. Сьогодні в Україні діє значна кількість законів, що врегульовують різні аспекти діяльності МСБ [8, с. 29].

Державна регуляторна політика має забезпечувати системність, послідовність та врахування думки громадськості, узгодженість у процесі розробки нормативних актів, а також подолання практики незаконних поборів. Проте, на жаль, в Україні практично відсутня цілісна державна політика щодо підтримки і розвитку МСБ як система послідовних та взаємопов'язаних кроків з чітко визначеними завданнями, напрямами і очікуваними результатами.

Дії органів публічної влади демонструють недостатнє усвідомлення значення МСБ для національної економіки, а проявом цього є

непослідовність та несистемність рішень, які ними приймаються. Тому вважаємо за доцільне запропонувати зміни у розрізі основних сфер законодавчого регулювання діяльності МСБ (таблиця 1).

Таблиця 1

Напрями пропонуваніх змін у розрізі основних сфер законодавчого регулювання діяльності МСБ

Сфера	Зміст змін
Загальні засади підприємництва	- спрощення порядку започаткування та припинення підприємницької діяльності; - послаблення та усунення адміністративних обмежень.
Державний нагляд (контроль)	- уточнення та звуження повноважень органів державного нагляду (контролю) та їх посадових осіб; - визначення чіткого порядку застосування адміністративних санкцій та заходів; - посилення правових гарантій для суб'єктів господарювання при здійсненні заходів державного нагляду (контролю).
Ліцензування та дозвільна діяльність	- скорочення переліку видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, та документів дозвільного характеру; - спрощення, здешевлення та конкретизація порядку видачі ліцензій та документів дозвільного характеру; - передача повноважень з видачі ліцензій та документів дозвільного характеру на місцевий рівень.
Оподаткування та митні відносини	- оптимізація системи податків та зборів; - спрощення і лібералізація адміністрування податків та зборів.
Юридична відповідальність	- чітке визначення ознак і складу правопорушень у сфері господарської діяльності; - посилення відповідальності органів публічної влади та їх посадових осіб за неправомірні рішення і дії; - вдосконалення механізмів притягнення до відповідальності органів публічної влади та їх посадових осіб за порушення прав суб'єктів господарювання.
Використання державних та комунальних земель і майна	- спрощення процедур надання державних та комунальних земель (майна) у власність або оренду; - удосконалення (оптимізація) існуючих конкурсних процедур набуття прав на державні та комунальні землі (майно).

Джерело: систематизовано автором

Засади державної політики у сфері підтримки розвитку МСБ мають поєднувати законодавчі заходи та політичні зміни. При цьому певна частина необхідних змін повинна бути досягнута через ринкові механізми, а також через політичну волю самих суб'єктів МСБ до кардинальних

реформ. Важливе місце в Концепції становлення середнього класу відводиться проблемі боротьби з бідністю й підвищенні суспільного добробуту, що створить передумови для посилення орієнтації економічних процесів на більш ефективне задоволення потреб людини, динамічне зростання доходів громадян, зменшення глибини бідності серед найбільш уразливих верств населення [3, с. 23]. Це принципові питання відносно середнього класу, його складу, розширення та стабільності, їх вирішення дозволить середньому класу зберегти свій соціально-економічний статус.

У розв'язанні цих проблем головним є питання забезпечення шансів соціальним групам, які знаходяться нижче середніх у соціальній структурі, переміститися у середні прошарки цього класу, щоб у країні сформувався повноцінний стабільний та економічно потужний середній клас. У цьому контексті важливим є визначення орієнтирів досяжності представників середнього класу соціально-економічних стандартів європейського рівня. Зокрема у сфері освіти, на ринку праці, споживання і якості життя, посилення політичної й правової активності різних верств населення. Особливо важливим блоком системи соціального захисту є той, що включає соціальні гарантії у сфері доходів, зайнятості та споживання. Головні компоненти щодо механізмів та важелів державної політики становлення потужного середнього класу доцільно розглядати як комплексну систему, що спирається, перш за все, на свій первинний – регіональний рівень. У цьому аспекті набуває загальнодержавного значення проблема формування середнього класу та їх соціального захисту в депресивних регіонах шляхом запровадження цільової адресної політики. Політика формування середнього класу повинна бути комплексною і орієнтованою на запобігання зростання бідних верств населення та створення можливостей реалізації трудового потенціалу особистості. У цілому всі заходи націлено на створення всебічних ефективних і, головне, реально діючих умов для включення

людського капіталу в економічну діяльність з забезпеченими доходами середнього класу. На нашу думку, ці заходи можна об'єднати у систему, яка направлена на зростання чисельності середнього класу (таблиця 2).

Таблиця 2

Система соціально-економічних заходів зростання чисельності середнього класу в Україні

Напрями	Заходи щодо удосконалення механізму зростання середнього класу
Економічна політика у сфері забезпечення зайнятості	<ol style="list-style-type: none"> 1) Забезпечення фінансування державних програм зайнятості випускників вищих навчальних закладів; 2) запровадження навчання підприємницьким навичкам для вікової групи старше 50 років, оскільки представники цієї цільової групи часто стикаються з перешкодами у відновленні зайнятості; 3) заохочення власників МСБ в інвестування освіти найманих працівників; 4) виділення державного фінансування у ті регіони, котрі займаються розробкою і проведенням програм професійної підготовки; 5) введення податкових пільг для тих осіб, котрі перебувають на випробувальному терміні на новому робочому місці.
Економічна політика на ринку праці	<ol style="list-style-type: none"> 1) Забезпечення фінансування місцевими бюджетами проведення навчань по здійсненню професійної орієнтації та переорієнтації; 2) надання кваліфікованих консультаційних послуг по створенню малих підприємств і отриманні мікрокредитів, з навчанням необхідним навичками підприємницької діяльності; 3) відтворення механізму гарантованого першого робочого місця випускникам вищих навчальних закладів, котрі не мають досвіду роботи.
Економічна політика у сфері освіти	<ol style="list-style-type: none"> 1) Забезпечення неформального підприємницького навчання (в секторах загальної, професійної та вищої освіти); 2) залучення бізнесу до співпраці з професійно-технічними і вищими навчальними закладами; 3) запровадження елементів навчання на робочому місці; 4) ліквідація розриву між результатами роботи системи освіти і потребами приватного сектора; 5) створення системи надання безкоштовних консультацій з приводу вибору майбутніх професій для випускників шкіл, на базі консалтингових агентств.
Реформування системи зайнятості серед малозабезпечених верств населення	<ol style="list-style-type: none"> 1) Розроблення програм допомоги серед малозабезпечених верств населення з надання соціальних виплат на стимулювання їх трудової діяльності; 2) створення системи посередництва з боку державних та приватних інститутів у знаходженні роботи, наданні безкоштовних консультацій з приводу сучасних тенденцій на регіональних ринках праці; 3) створення системи стимулюючих психологічних заходів при входженні у трудовий процес за наявності тривалої перерви у трудовій діяльності, надання матеріальної допомоги при необхідності зміни місця проживання у зв'язку з переїздом на нове місце праці тощо.
Економічна політика у сфері	<ol style="list-style-type: none"> 1) Створення механізмів для залучення працівників до участі у капіталі підприємства;

зростання доходів	1) участь в міжнародних програмах, котрі відкривають широкий доступ до ринків праці розвинутих країн.
-------------------	---

Джерело: складено автором за даними [9-11].

Запропонована система дозволяє вирішити комплекс важливих соціально-економічних завдань щодо зростання чисельності середнього класу і зменшення кількості бідного населення. Адже створення умов і сприяння зайнятості населення значно знижує ризик бідності серед всіх верств населення. Однією із головних переваг такої програми є її орієнтованість на причини, а не на наслідки, що надає їй реалістичний характер. Заходи запобіжного характеру включають реалізацію політики доходів, що направлена на стимулювання людей до володіння приватною власністю.

Сьогодні більшість запропонованих методів удосконалення державного механізму сприяння становленню середнього класу задекларовані, але не визначено методи контролю і відповідальність за неналежне або несвоєчасне їх виконання. Проблемою українського суспільства є відсутність особистісної відповідальності посадових осіб за невиконання своїх функцій. Тому необхідно розподілити відповідальність за сприяння становленню середнього класу на регіональному рівні серед органів державної влади. Оскільки від рівня соціально-економічного розвитку регіону значно залежать умови формування і розвитку середнього класу в ньому, є необхідним згладжування міжрегіонального дисбалансу у формуванні середнього класу за рахунок більш активного розвитку пасивних регіонів. Виходячи з стратегічних засад вирівнювання для активних регіонів необхідно проводити заходи направлені на збереження існуючих тенденцій. Для депресивних регіонів пропонується проведення стимулюючих заходів направлених на кількісне зростання середнього класу в регіонах.

Оскільки основою середнього класу є приватники-власники, тому для активних регіонів є необхідним збереження та примноження темпів економічного розвитку МСБ. Для цього необхідно сприяти розвитку інноваційного підприємництва; надавати податкові пільги чи кредити на пільгових умовах; розробляти механізми забезпечення фінансової незалежності територій. В соціально-економічній сфері активних регіонів необхідно залучати населення до організації власної справи та цільового вкладання вільних грошових коштів в альтернативні варіанти їхнього примноження: придбання об'єктів нерухомості, авто, депозити, акції, що дозволить отримувати додатковий дохід від власності.

Стимулюючі заходи економічного розвитку МСБ в пасивних регіонах передбачають: визначення найбільш гострих соціальних, економічних проблем МСБ та їх поетапну ліквідацію; диверсифікація фінансових джерел вирішення соціально-економічних проблем МСБ; активна взаємодія бізнес-структур та органів влади на регіональному рівні; альтернативність фінансових джерел реалізації програм регіонального розвитку, спільне їх фінансування як з державного, так і місцевих бюджетів.

Для покращення умов формування і розвитку середнього класу в пасивних регіонах необхідно підтримувати активний розвиток туристично-рекреаційного комплексу (в тому числі зеленого сільського туризму), будівельної сфери, легкої, харчової промисловості та підтримувати активне впровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій суб'єктами МСБ.

Рівень доходів в цих регіонах є недостатньо високим, тому пріоритетним є забезпечення соціального-економічного розвитку регіону. З огляду на це в даних регіонах також необхідне проведення заходів з розробки системи відмови від заробітних плат в «конвертах» (тимчасове зниження податків, надання вигідних кредитів або адресних пільг тощо,

для працівників і роботодавців, котрі підтримають легалізацію політики оплати праці); створення системи працевлаштування студентів в період вільний від навчання; вдосконалення освітньої інфраструктури та приведення її у відповідність з реальними потребами економіки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, стимулюючі заходи мають стати одним із елементів державного механізму сприяння становленню середнього класу регіонів. Концепція становлення середнього класу повинна бути розроблена й запроваджена на загальнонаціональному рівні, вона має стати ідеологією і свідомо укорінитися серед населення. Органи місцевої влади зможуть виявити проблемні ситуації на місцях, які пов'язані зі специфікою окремого регіону, та розробити рекомендації щодо їх вирішення. Також вважаємо за необхідне введення в практику державного управління обов'язкового моніторингу такого показника як ступінь самоідентифікації населення із середнім класом по регіонах. Результати моніторингу можна використовувати для запобігання дестабілізації в суспільстві. Тривожний рівень соціальної напруги серед населення – 40% громадян, незадоволених своїм життям і вважають, що вони живуть «нижче середнього». Критичний рівень соціальної «напруги» – 65% людей, які вважають, що вони живуть погано.

Література

1. Антошкіна Л. Соціальний статус середнього класу в Україні / Л. Антошкіна // Україна: аспекти праці. 2005. № 6. С. 24–27.
2. Либанова Э. М. Проблемы среднего класса как политической и социально-экономической категории / Э. М. Либанова // Экономист. 2005. №7. С.11–12.
3. Тресвятська Т. Умови та проблеми становлення середнього класу в Україні / Т. Тресвятська // Україна: аспекти праці. 2018. №7. С. 22–30.

4. Василюк Д. Я. Організаційно-економічні засади формування та розвитку середнього класу в Україні: дис. ... канд. екон. наук.: 08.00.07 / Дмитро Ярославович Василюк. Івано-Франківськ: ДВНЗ Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2016. 225 с.
5. Gilbert D. The American Class Structure / D. Gilbert. 6th ed. N. Y.: Wadsworth Publishing, 2002.
6. Кадзума Т. Вечный дух предпринимательства / Т. Кадзума. К.: Укринтур, 2008. 208 с.
7. Жеребін В.М. Економіка домашніх господарств країн СНД / В.М. Жеребін, А.Н. Романова. М.: Фінанси, 2003. 363 с.
8. Савчук В. Методологія соціальної стратифікації Й. Шумпетера та природа середнього класу як інститут сучасної економічної системи / В. Савчук, Ю. Зайцев // Україна: аспекти праці. 2004. № 4 .С. 22–30.
9. Ковтуненко В. О. Державний механізм сприяння становленню середнього класу / В. О. Ковтуненко // Актуальні проблеми сучасної науки і практики : зб. тез доповідей Всеукраїнської наук.-практ. заочної конф. Черкаси : вид-во ТОВ «МАКЛАУТ». 2012. С. 8–10.
10. Опалько В. В. Шляхи розвитку середнього класу на регіональному рівні / В. В. Опалько, В. О. Денисенко // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science. 2017. V (22), Issue: 131. P. 10–13.
11. Денисенко В. О. Державний механізм сприяння становленню середнього класу в Україні / В. О. Денисенко // Моніторинг, моделювання та менеджмент емерджентної економіки : зб. наук. праць П'ятої міжнародної наук.-практ. конф. / редкол.: В. М. Соловійов (відп. за випуск) та ін. Черкаси : видавець О. М. Третяков. 2016. С. 73–76.

References

1. Antoshkina L. Socialnyj status serednjogho klasu v Ukraini / L. Antoshkina // *Ukraina: aspekty praci*. 2005. # 6. S. 24–27.
2. Libanova E. M. Problemy srednego klassa kak politicheskoy i sotsialno-ekonomicheskoy kategorii / E. M. Libanova // *Ekonomist*. 2005. #7. S. 11–12.
3. Tresvjatsjka T. Umovy ta problemy stanovlennja serednjogho klasu v Ukraini / T. Tresvjatsjka // *Ukraina: aspekty praci*. 2008. #7. S. 22–30.
4. Vasyljuk D. Ja. Orghanizacijno-ekonomichni zasady formuvannja ta rozvytku serednjogho klasu v Ukraini: dys. ... kand. ekon. nauk.: 08.00.07 / Dmytro Jaroslavovyh Vasyljuk. Ivano-Frankivsjk: DVNZ Prykarpatsjkyj nacionalnyj universytet imeni Vasylja Stefanyka, 2016. 225 s.
5. Gilbert D. *The American Class Structure* / D. Gilbert.. – 6th ed. N. Y.: Wadsworth Publishing, 2002.
6. Kadzuma T. *Vechnyiy duh predprinimatelstva* / T. Kadzuma. K.: Ukrintur, 2008. –208 s.
7. Zherebin V.M. *Ekonomika domashnikh ghospodarstv krajin SND* / V.M. Zherebin, A.N. Romanova. – M.: Finansy, 2003. 363 s.
8. Savchuk V. Metodologhija socialjnoji stratyfikaciji J. Shumpetera ta pryroda serednjogho klasu jak instytut suchasnoji ekonomichnoji systemy / V. Savchuk, Ju. Zajcev // *Ukraina: aspekty praci*. 2004. # 4. S. 22–30.
9. Kovtunenکو V. O. Derzhavnyj mekhanizm spryjannja stanovlennju serednjogho klasu / V. O. Kovtunenکو // *Aktualjni problemy suchasnoji nauky i praktyky: zb. tez dopovidej Vseukrajinsjkoji nauk.-prakt. zaochnoji konf.* Cherkasy: vyd-vo TOV «MAKLAUT». 2012. S. 8–10.
10. Opaljko V. V. Shljakhy rozvytku serednjogho klasu na regionaljnomu rivni / V. V. Opaljko, V. O. Denysenko // *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science*. 2017. V (22), Issue: 131. P. 10–13.

11. Denysenko V. O. Derzhavnyj mekhanizm spryjannja stanovlennju serednjogho klasu v Ukrajinu / V. O. Denysenko // Monitoryng, modeljuvannja ta menedzhment emerdzhentnoji ekonomiky: zb. nauk. pracj P'jatoji mizhnarodnoji nauk.-prakt. konf. / redkol.: V. M. Solovjov (vidp. za vypusk) ta in. Cherkasy: vydavecj O. M. Tretjakov. 2016. S. 73–76.